Ja hem dit en un altre lloc [1] que Guillem I d'Òdena era fill de Ramon I d'Òdena i que ens apareix per primer cop en el testament d'aquest del 5 d'octubre de 1196, [2] i després el 1210, exactament el 30 d'agost, a Terol, on es trobava amb Pere *el Catòlic,* sens dubte de retorn de la campanya que donà lloc a la reconquesta de Castellfabib, Ademús i Sertella; [3] devien ésser les primeres armes del jove Òdena. A continuació surt el 28 de gener de l'any següent confirmant al monestir de Montserrat les donacions que li havien fet el seu pare Ramon i el seu avi Ramon Guillem. [4] El trobem després, el 27 de juny de 1217, participant, potser en l'avinentesa de les Corts de Vilafranca, en una liquidació de les lluites que havien tingut lloc entre el rei i els seus partidaris d'una banda, i els Cardona, al costat dels quals formava el nostre Guillem d'Òdena, per l'altra. [5] No oblidem que el vescomte Guillem de Cardona era parent acostat seu per matrimoni. [6]

El 31 d'agost de 1220 Guillem d'Òdena institueix una missa a l'altar de Santa Maria, de Montserrat; [7] per fi sembla que trobem un Òdena que no es baralla amb eclesiàstics, ans mira de congraciar-se amb ells. [8] Ja veurem, però, que també ell va fallar per aquest cantó.

La seva religiositat, però, no apareix incompatible amb la seva bellicositat, perquè sabem que el 6 de desembre de 1222 estava en guerra amb Guillem de Claramunt, Ramon de Cervera, Guillem fill d'aquest, i Guillem de Montserrat. [9] Actuava, sens dubte, al costat de Guerau de Cabrera contra el rei i el bàndol dels Montcada en la duríssima pugna que es desenvolupà

[1] *Esbós de genealogia dels Òdena,* dins l'*Homenatge a Josep Vives i Miret,* II. «Publicacions de l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus» (en premsa).

[2] *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés,* Ed. Josep Rius i Serra, III (Barcelona 1947), 345 s, doc. 1215.

[3] Joaquim Miret i Sans, *Itinerario del rey Pedro I de Cataluña, II en Aragón, BRABLB,* III, 515.

[4] Benet Ribas, *Anales de Montserrat* (Ms. de l'Arxiu de Montserrat), quadern 12, f. 2. Devem el coneixement d'aquest document a la generositat del nostre estimat amic A. M. Mundó i a la gentilesa del monestir de Montserrat, que ens n'ha facilitat una fotocòpia.

[5] Ferran Soldevila, *Els primers temps de Jaume I, IEC:MSHA,* XXVII (Barelona 1968), 134 ss.

[6] Guillem d'Òdena era oncle de la primera muller de Guillem de Cardona, Geralda, morta abans del 1205.

[7] Ribas, *op. cit.,* q. 12, f. 8r i v. Assenyalat per Mundó i facilitat per Montserrat.

[8] Vegeu el nostre estudi *Esbós de genealogia dels Òdena* dins l'*Homenatge a Josep Vives i Miret.*

[9] Arxiu de Montserrat, perg. Bages 1903. Assenyalat i facilitat per Mundó.

des de l'acabament, el 29 de setembre de 1219, de les treves pactades el 19 de juny de 1217, fins a la pau de Terrer el 21 de desembre de 1222. Recordem que l'episodi central d'aquesta guerra havia estat el setge i presa de Castelló del Pont l'estiu del dit any. [10]

Amb motiu d'aquelles lluites Guillem d'Òdena s'havia barrejat en un tèrbol afer de moneda falsa. Sembla que per encàrrec de Guilleuma de Castellvell, del seu fill Guillem de Montcada i de Ramon Folc de Cardona, havia fet que fra Arnau de Fontllop portés a la casa de Santes Creus de Barcelona dos-cents cinquanta-un sous d'aquella moneda. El veguer de Barcelona degué assabentar-se'n i la degué fer confiscar en nom del rei. Això devia esdevenir-se a partir del moment que, per iniciativa del comte de Rosselló Nunyo Sanç, els Montcada i els Cardona arriben a una certa avinença, cosa que s'esdevé a mitjan 1224. [11] El 18 de juny de l'any següent, en el moment que Jaume I va a emprendre la seva primera expedició contra sarraïns — l'atac a Peníscola —, vol deixar liquidada aquesta qüestió. Guillem d'Òdena, en nom dels seus tres preeminents aliats, relaxa el rei i el seu veguer de la devolució dels sous de moneda falsa (que devien tenir, malgrat tot, algun valor intrínsec), i a canvi d'això el rei devia passar l'esponja sobre l'afer. [12]

Gairebé un any més tard, el 18 de maig següent, Guillem d'Òdena, ja recuperat el favor reial, signa com a testimoni una avinença entre Jaume I i Guillem de Montserrat. [13] I algunes setmanes després, quan hom arriba a Barcelona a una concòrdia entre Montcades i Cardones, Guillem d'Òdena hi participa com a integrant del bàndol d'aquests i rep de Guillem de Montcada, vescomte de Bearn, el seu antic adversari ja esdevingut amic en els dos darrers anys, la quantitat de mil morabetins procedents de les penyores del rei (23 de maig i 12 de juny). [14]

I vet ací que ara Guillem d'Òdena ens sorprèn amb el seu testament datat el 17 d'agost de 1226. [15] No és un home vell; segurament no passa gaire dels quaranta anys. No està malalt: el document no comença pas amb una de les frases habituals de «detentus infirmitate», «gravi egritudine detentus» o «iacens in lecto egritudinis». Guillem d'Òdena fa testament perquè se'n va a la guerra: «volens pergere in Yspaniam contra paganos». Se'n va a la

[10] SOLDEVILA, *op. cit.*, 199 s.
[11] *Ibid.*, 212 ss.
[12] MIRET, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor* (Barcelona 1918), 54 s.
[13] *Ibid.*, 62.
[14] *Loc. cit.* i *ibid.* 64. Veg. també SOLDEVILA, *op. cit.* 233 ss.
[15] AHNM, perg. SC, núm. 495, comunicat en fotocòpia i en una primera transcripció pel nostre estimat amic Eufemià Fort i Cogul, a qui agraïm la seva gentilesa. El publiquem per primera vegada com a apèndix I.

guerra contra els sarraïns i, en fer-nos-ho saber, ens planteja un problema de no gens fàcil solució. De quina guerra es tracta? No podia ésser contra els sarraïns de València perquè Jaume I havia establert treves amb Abú Zaid a mitjan juny, i tots sabem amb quin braó s'oposà a deixar-les trencar.[16] No podia ésser a Castella, on durant la menor edat de Ferran III *el Sant* hi ha un llarg període de pau. Per aquest temps només a la remota frontera d'Extremadura hi ha lluita contra els sarraïns a iniciativa d'Alfons IX de Lleó, i no sembla fàcil que el nostre Guillem fos sollicitat des de tan lluny. D'altra part, no sabem de cap altre guerrer català que prengués en aquests dies un determini semblant.

Per exclusió sembla que hem de pensar en les Balears; però «pergere in Yspaniam» ¿pot ésser una frase prou comprensiva perquè abasti també les dites illes? Ben examinats els casos semblants, hauríem de concloure que sí. Quan Jaume I concentra la seva gent per anar contra Mallorca un parell d'anys més tard, els Montcada i llurs amics s'apleguen a la Conca de Barberà i molts d'ells fan aleshores llur testament. Coneixem cinc d'aquests documents: els atorgats per Guillem de Montcada, Ramon Alamany, Guerau de Cervelló, Arnau de Tamarit i Ramon de Montcada.[17] Doncs bé: encara que els quatre darrers ens diuen que van a Mallorca amb el rei, o en la host de Mallorca, o amb el rei en la host de Mallorca, el primer empra la frase «in Yspaniam volentes ire». I és que el mot «Espanya» havia esdevingut tan sinònim de «terra de sarraïns» en contraposició a «terra de cristians» — «tam de christianitate quam de Hispania»,[18] «non solum in christianitate, sed eciam in Ispania»[19] — que àdhuc algun cop és aplicat a terres nord-africanes, com fa Berenguer Sa-Guàrdia el 18 d'octubre de 1187 quan declara solemnement en ordenar les seves darreres voluntats: «pergo in Spania ad regem de Marrocs».[20]

És plausible, doncs, que suposem que l'empresa que es proposava Guillem d'Òdena a mitjan estiu de 1226 era contra Mallorca i, puix que no sembla que es tracti d'una expedició de gran volum, sinó gairebé individual, cal pensar en una acció de tipus piràtic, i aleshores, trobant-nos en les dates que ens trobem, és inevitable que ens vingui a la memòria un passatge de Desclot relatiu a uns fets que cal situar precisament en la segona meitat del 1226:

[16] Recordem que aquesta oposició donà lloc a la lluita contra Pere Ahonès i a la mort d'aquest. Veg. *Llibre dels feits*, caps. 25 a 27, i SOLDEVILA, *op. cit.*, 240 ss.

[17] AHNM, pergs. SC, núms. 552, 554, 561 i 564 per als tres primers i el darrer. Devem el seu coneixement al Sr. Fort i Cogul. Quant al testament d'Arnau de Tamarit, veg. MIRET, *Itinerari*, 81.

[18] *Liber Feudorum Maior*, Ed. FRANCESC MIQUEL I ROSSELL, I (Barcelona 1945), 328, doc. 303.

[19] *Ibid.*, 430, doc. 407.

[20] *Ibid.*, 371, doc. 347.

«Puis esdevenc-se que, a poc de temps, que dues sagities de Tarragona entraven en cors en Espanya e, quan foren en Evissa, una illa qui és prop la illa de Mallorques, atrobaren una galea e una tarida del rei de Mallorques sarraí, qui cargaven de fusta per fer galees a Mallorques; e preseren la tarida, e la galea fugí e venc a Mallorques. E dixeren al rei de Mallorques les novelles com llur era esdevengut, e com dues sagities de catalans havien presa la tarida cargada de fusta; e el rei sarraí de Mallorques fo'n molt despagat. E, a cap de pocs de dies, venc una nau de Barcelona, qui venia de Bugia, a Mallorques, e el rei pres-la ab tot l'haver que llaïns era. Puis armà galeres, e, en la illa d'Evissa, preseren una nau de Barcelona, molt rica, qui anava a Septa, e amenaren-la a Mallorques.

Sobre açò les novelles vengren a Barcelona, que el rei sarraí de Mallorques havia preses dues naus ab tot l'haver e les pressones, e els prohòmens de Barcelona dixeren-ho al rei, qui era en Barcelona.»[21]

¿Haurien anat les dues sageties de Tarragona sota el comandament del nostre Guillem d'Òdena? Ens sembla més que possible. Al-Maccarí, seguint fonts historiogràfiques sens dubte molt properes a aquests esdeveniments, diu que les represàlies del valí de Mallorca foren exercides el desembre de 1226.[22] L'acció de les sageties de Tarragona ha de correspondre, doncs, a algunes setmanes abans: probablement dins el setembre o els primers dies d'octubre, abans que els temporals de la tardor fessin perillosa la navegació de vaixells lleugers com les sageties i disminuïssin l'activitat marinera i amb això la probabilitat de preses substancioses. Tot això s'avé, naturalment, amb la data del 17 d'agost del testament de Guillem d'Òdena.

Però ara potser caldrà preguntar: ¿és versemblant que un senyor feudal de terra endins fos cap d'una aventura de corsaris? La documentació feliçment ve en ajut nostre per demostrar-nos que no solament hi ha versemblança en la nostra hipòtesi, sinó àdhuc probabilitat, perquè la navegació en cors havia estat en data no gens allunyada una font d'ingressos per a un parent molt acostat del nostre Guillem, el seu pare Ramon. Efectivament, en el testament d'aquest, ja esmentat, del 5 d'octubre de 1196, el testador deixa al monestir de Sant Cugat cent sous que han d'ésser pagats «de ipsis bonis que Deus dedit *in cursu ipsius mee galee*», i més avall, comptant sens dubte que els beneficis del cors continuaran essent importants, disposa d'altres deixes amb càrrec a ells:

«Item volo et mando *de ipsa mea galea que est in cursu*, ut veniat in potestate predictorum manumissorum meorum, *cum omni cursu et lucro* et ipsi, levatis debitis *de ipsa galea*, solvant...»;

i finalment:

[21] BERNAT DESCLOT, *Crònica*, Ed. MIQUEL COLL I ALENTORN, II (Barcelona 1949), cap. XIV, 66.
[22] Segons ANTONI ROVIRA I VIRGILI, *Història Nacional de Catalunya*, IV (Barcelona 1926), 540 s.

«Et precor manumissores meos quod *faciant ipsam galeam armari et de lucro et corpore ipsius galee, cum sua exarcia,* redimatur castri de Pontons».

I, realment, aquesta fortalesa i les seves rendes estaven empenyorades per una quantitat important a Guillem de la Granada, que en la seva darrera voluntat del 21 de juny de l'any següent fa una deixa de tres-cents morabetins d'or, i encara compta que hi haurà sobrant, tota la qual quantitat ha de procedir «de pignora mea de castro de Pontons».[23]

No cal estranyar que les sageties fossin de Tarragona. Pontons, on probablement residia sovint el nostre Guillem, resta a força menor distància d'aquella ciutat que no de Barcelona, i Òdena, on devia passar també algunes temporades, és quasi equidistant d'ambdós ports. D'altra banda, per a unes embarcacions destinades al «cors en Espanya» convenia una base més al sud que no pas Barcelona, perquè ràpidament, poc temps després de salpar, poguessin interferir-se en els trajectes habituals de la navegació sarraïna.

Per altre cantó, Al-Maccarí diu que l'acció havia estat ordenada pel governador de Tortosa,[24] referint-se probablement a Ramon de Montcada, senyor de la ciutat de l'Ebre, el qui dos anys més tard moriria, ensems amb el seu cosí Guillem, a la batalla de Porto-Pi. Potser una de les sageties era del senyor de Tortosa, i l'altra era de Guillem d'Òdena, baldament aquest tingués el comandament d'ambdues. Ja hem vist que Guillem era amic dels Montcada almenys des de feia dos anys, i el testament que ara examinem ens demostra que l'amistat continuava en el moment d'atorgar-lo, puix que els marmessors elegits són, per un costat, Guillem vescomte de Cardona, cap del bàndol del testador i parent seu molt acostat, i per l'altre, la poderosa Guilleuma de Castellvell, mare de Guillem de Montcada vescomte de Bearn, cap del bàndol dels Montcada.

Destaquem que, segons el dit testament, redactat sens dubte a Santes Creus, puix que l'escrivà n'és fra Pere Arnau, sots-prior del monestir, Guillem nomena consellers dels marmessors l'abat de Santes Creus, que és Bernat Calvó, i fra Albert de Pontons, cellerer major del mateix monestir i parent proper del testador;[25] assenyalem, encara, que aquest ordena que el seu cos sigui enterrat a Santes Creus i disposa a favor del cenobi del Gaià donacions importants.

Des de Santes Creus, on es trobava, doncs, el 17 d'agost del repetit

[23] Veg. la nostra n. 2.

[24] Rovira, *op. cit.*, 540.

[25] Era probablement renebot de Guillem d'Òdena. Veg. el nostre *Esbós de genealogia,* esmentat en la n. 1. La seva qualitat de cellerer major es desprèn de diversos documents de Santes Creus entre 1226 i 1233; veg. Eufemià Fort i Cogul, *Regesta documental de sant Bernat Calvó com a abat de Santes Creus, StMon,* 11 (Montserrat 1969), 34, doc. I, a 68, doc. 145.

any 1226, el nostre biografiat devia passar a Tarragona, d'on, després d'uns quants dies per a acabar d'aparellar l'expedició, devia partir a la recerca d'una bona presa, potser ja assenyalada pels seus informadors, dins el setembre o molt als primers dies d'octubre. ¿Què devia ésser de les dues sageties després de la captura de la tarida sarraïna en aigües d'Eivissa, i què fou de Guillem d'Òdena?

Caldria creure que en un moment indeterminat caigué presoner dels sarraïns. Un text historiogràfic molt confusionari ens en podria donar un indici a través d'una informació evidentment errònia. La crònica universal titulada *Flos mundi,* escrita el 1407 principalment sobre la base de la crònica també universal de Guillem de Nangís i de les catalanes de Desclot i Pere *el Cerimoniós,* poua també informacions de detall de diverses fonts moltes d'elles actualment inconegudes. Concretament, en historiar la primera conquesta de Mallorca en temps de Ramon Berenguer III, diu el que segueix:

> «En aquest temps En Guiem de Clarmunt, vinent de la missatgeria d'Alfonso rei de Castella ab una galera, encontrà's ab tres galeres del rei de Mallorques sarraí, ab les quals valentment combatent fo pres e, vituperosament tractat, fo presentat al rei de Mallorques. La qual cosa Ramon Berenguer comte de Barcelona entesa, sens dilació ab gran navili aparellat e ab valença dels pisans, passant en les illes Balears, ço és de Mallorques, assetjà la ciutat. E foren entre els nobles cavallers qui en aquesta expedició passaren, Nuno comte de Rosselló, Berenguer comte de Cerdanya, Galceran de Pinós, Pere de Berga, Pere Alamany e molts d'altres, la cavalleria dels quals per llur valor no deu ésser oblidada. E al trentè jorn del setge fo presa la dita ciutat de Mallorca ab molt escampament de sang dels sarraïns. E preses lo rei e totes les illes Balears e feites aquelles a si e als seus tributàries, ab glòria triomfal tornà-se'n en Barcelona, e En Guiem de Clarmunt fo restituït als seus.» [26]

Difícilment podia hom cometre tantes inexactituds històriques en menys paraules. En primer lloc, cal suposar per a major versemblança que aquest Alfons rei de Castella és el setè, perquè el sisè morí el 1109 i el vuitè regnà del 1158 al 1214. Però si la suposada ambaixada donà lloc al *casus belli* per a la primera conquesta de Mallorca (1114-1115), tampoc Alfons VII no encaixa amb la contalla del *Flos mundi* perquè no començà a regnar fins el 1118, i encara sovint hom no posa el dit començament fins al 1126, un cop morta la seva mare, la reina Urraca.

El *Flos mundi* no data la dita conquesta de Mallorca ni el seu suposat episodi preliminar, però els col·loca entre la presa de Saragossa per Alfons *el Batalle*r (18 de desembre de 1118) i la mort del papa Gelasi II (29 de

[26] Ms. esp. 11 de la Bibl. Nat. de París, f. 304 r. Hem d'agrair a la Srta. Maria Buira que ens hagi fet la mercè de transcriure'ns aquest passatge.

gener de 1119), i hem de deduir, doncs, que els suposa esdevinguts entre aquestes dues dates, amb error evidentíssim.

D'altra banda, és absurd que hom faci anar per mar a Castella un ambaixador dels comtes de Barcelona vers 1118. Això no hauria estat versemblant sinó en els pocs anys que Almeria estigué en poder d'Alfons VII a partir de la tardor de 1147. Afegim a això que la documentació no ens presenta cap Guillem de Claramunt fins el 1160[27] i que el que llavors apareix és precisament cunyat de Guillem d'Òdena.[28] Del temps de la conquesta definitiva de Mallorca trobem un altre Guillem de Claramunt, documentat des del 1217,[29] el qual no fou pas alliberat pels conqueridors de l'illa, ans al contrari figurà en els rengles d'aquests i havia participat a les Corts de Barcelona del desembre de 1228[30] i en el conveni per a l'organització de l'expedició del 28 d'agost de 1229.[31] El mateix Claramunt, segons Desclot,[32] anà a Mallorca formant part de la host de Guillem de Montcada i, segons el *Llibre dels feits,* hi morí de la pesta en una data que cal situar vers la fi de gener o el començament de febrer de 1230.[33]

En fi, en la conquesta de 1114-1115, no hi podia participar el comte de Rosselló Nunyo Sanç perquè llavors encara no havia nascut ni ell, ni el seu pare el comte Sanç; ni podia intervenir-hi un comte Berenguer de Cerdanya perquè en aquest comtat no hi havia aleshores (ni hi ha hagut mai) un comte d'aquest nom, i és segur que el qui llavors era comte de Cerdanya no anà a Mallorca.[34] Quant a Galceran de Pinós, Pere de Berga i Pere Alamany, no consta de manera fidedigna que anessin en l'expedició de Ramon Berenguer *el Gran.*[35] El comte de Rosselló vivent en 1114-1115 no anà tampoc a Mallorca, i és sabut que Nunyo Sanç tingué, per contra, un paper preponderant en la conquesta definitiva del 1229. Diguem, per acabar, que el setge de la ciutat de Mallorca durà molt més de trenta dies.[36]

[27] *El «Llibre Blanch» de Santes Creus,* Ed. FREDERIC UDINA I MARTORELL (Barcelona 1947), 96 s, doc. 94 de l'11 de desembre de 1160.

[28] Casat amb la seva germana Elicsèn, almenys des del 1187, mor el 1190. Veg. *Esbós.*

[29] MIRET, *Itinerari,* 21. Correspon al 19 de juny.

[30] *Ibid.,* 74 s, 21, 22 i 23 de desembre.

[31] *Ibid.,* 80.

[32] *Crònica,* II, cap. XXXIII, 93.

[33] *Llibre dels feits,* cap. 92. Segons la narració d'aquest, Guillem de Claramunt hauria estat el primer de morir de la pesta entre els del clan Montcada, i hauria traspassat cosa de quatre setmanes abans del comte Hug IV d'Empúries, mort el 23 de febrer.

[34] Precisament ell i el comte d'Urgell defensaren Barcelona i els seus encontorns dels atacs diversius dels almoràvits del 1114 i el 1115. Veg. *Liber Maiolichinus de gestis Pisanorum illustribus,* Ed. CARLO CALISSE (Roma 1904), vv. 240 ss.

[35] Hi anà, altrament, Guerau Alamany de Cervelló. Veg. *Liber Maiolichinus,* vv. 1657, 1695 s, 1751.

[36] El setge començà poc temps després del desembarcament el 24 d'agost de 1114 i el primer clos de muralles no fou superat fins al començament de febrer de 1115. El darrer reducte a la Suda no fou pres fins el 3 d'abril. Veg. *Gesta triumphalia per Pisanos facta de captione Hierusalem et civitatis Maioricarum et aliarum civitatum,* Ed. L. A. MURATORI, «Rerum Italicarum Scriptores», VI, cols. 103 s; i *Liber Maiolichinus,* 117-131.

Però costa de creure que l'episodi que acabem d'analitzar sigui totalment inventat. El compilador de *Flos mundi,* que demostra sovint sentir campanes però no saber on toquen, pot molt bé haver confós la primera expedició a Mallorca amb la segona, i Guillem de Claramunt amb Guillem d'Òdena.

Fins ací havíem arribat, en una mena de conclusions provisionals sobre aquest petit problema, quan, havent-nos indicat el nostre estimat amic Anscari Manuel Mundó l'existència de diverses allusions als Òdena en documents inserits en els inèdits *Anales de Montserrat* del P. Benet Ribas, hem pogut avançar una mica més en la formulació de les nostres suposicions.

Per un d'aquests documents, que el P. Ribas resumeix en versió castellana i fa precedir d'una petita exposició d'antecedents,[37] sabem que el 1232 el cos de Guillem d'Òdena es trobava enterrat a Montserrat, tot i haver disposat, com hem vist, que l'enterressin a Santes Creus. L'abat i la comunitat d'aquest darrer cenobi havien reclamat i, no havent arribat a una avinença, recorregueren al sant Pare. Aquest designà com a jutges en la qüestió Arnau ardiaca de Tarragona, Ramon sacrista de la mateixa seu, i el prior de Poblet. Santes Creus allegà davant aquests jutges la disposició testamentària de Guillem, i Montserrat respongué que no podia ésser-li donada sepultura eclesiàstica per haver mort excomunicat; cosa que fa suposar que la sepultura donada al cos de Guillem a Montserrat no era en terra sagrada. A això Santes Creus replicà que Guillem havia estat absolt «in articulo mortis». Davant les allegacions, els jutges, en vista de les lletres d'excomunió del bisbe de Vic (que, d'altra part, devia ésser el mateix abat de Santes Creus, Bernat Calvó) contra Guillem per haver posat violentament les seves mans sobre clergues i haver exercit actes de rapinya contra béns eclesiàstics, i no constant en forma fefaent l'absolució que hom deia que un legat papal li havia donat *a Sardenya,* decidiren que no procedia de donar sepultura eclesiàstica al cos del difunt en cap dels dos monestirs. La sentència és del 3 de setembre de 1232.

Si abans d'aquesta data hem de posar la mort de Guillem d'Òdena a Sardenya, el trasllat del seu cos a Catalunya, el seu enterrament a Montserrat, la reclamació de Santes Creus, la negociació fracassada entre els dos cenobis, l'apellació al papa, la designació de jutges per aquest, l'estudi de la qüestió pels designats i les allegacions dels litigants, és evident que, com a mínim, cal situar aquell traspàs a tres o quatre anys abans, o sigui vers 1228. D'altra part, és lògic d'inferir que, si Guillem d'Òdena caigué

[37] RIBAS, *op. cit.,* q. 14, f. 2 v. El donem en la versió castellana resumida i comentada del P. Ribas com a apèndix II. Assenyalat per Mundó i facilitat per Montserrat.

presoner dels sarraïns de Mallorca, potser malferit, i després en fou alliberat i es traslladà a Sardenya, havia d'ésser abans del desembarcament de Jaume I a Mallorca; altrament hauria estat dut a Catalunya; l'alliberament, doncs, per rescat o per fuga, havia d'ésser anterior a la tardor del 1229. En situació precària de salut, Guillem devia refugiar-se a Sardenya i allà devia morir molt aviat. L'excomunió de què havia estat objecte, probablement en temps bastant anteriors (1216 - 1217 o bé 1219 - 1222),[38] i que potser tenien ja oblidada tant l'excomunicat com l'excomunicador, perquè no hi és feta cap allusió en el testament d'aquell,[39] impedí que les seves despulles reposessin a Santes Creus.

I ara ens cal parlar de Ramon Guillem II d'Òdena.[40]

Ens trobem per primer cop amb ell en el testament del seu pare Guillem del 17 d'agost de 1226. Per aquest mateix document sabem que la muller d'aquest i mare, per tant, de Ramon Guillem, era Elicsèn. En aquesta data sembla que el fill de Guillem i d'Elicsèn era encara molt jove.[41] Per això no ens ha d'estranyar de no tornar-lo a trobar documentat fins el 1236. El 9 d'agost d'aquest any ja ha de pactar amb Dalmau, ardiaca de Vic, una satisfacció de perjudicis per haver-se emparat del castell d'Espelt, a poca distància a ponent d'Òdena, propietat de la canonja vigatana.[42] El dia 15 d'octubre següent és a Montsó per a les Corts generals que hi són celebrades.[43] Per aquest temps sembla iniciar-se un període de vida normal del nostre personatge, el qual ja trobem una mica abans, l'11 de juliol de 1236, fent unes importants donacions a Montserrat, bé que, de tota manera, en rebia la compensació monetària de cinc-cents quaranta sous barcelonesos.[44] El tornem a trobar, encara, el 28 de setembre de 1238 signant, entre molts d'altres personatges, el document de capitulació de la ciutat de València.[45]

[38] Són els períodes de lluites acabats amb les paus de 17-VI-1217 i 21-XII-1222. Veg. el començament del present estudi i les nn. 5 i 11.

[39] Tingueu present que el testament és fet a Santes Creus per mà del sots-prior del monestir i que hi són instituïts consellers dels marmessors fra Arbert de Pontons, parent del testador i cellerer major del mateix monestir i el mateix abat d'aquest, Bernat Calvó, que, com a bisbe de Vic, hauria d'haver dictat l'excomunió contra Guillem d'Òdena.

[40] L'anomenem segon perquè el seu besavi, testimoniat en el període 1067-1131, duia el mateix nom. També el seu avi Ramon I és anomenat alguna vegada Ramon Guillem. Veg. el nostre *Esbós*.

[41] Ho fa creure el fet que no aparegui ni en el testament del seu avi Ramon I (5-X-1196), ja esmentat, ni en cap document posterior fins al testament del seu pare (17-VIII-1226), també repetidament al·ludit; i, encara, com diem a continuació, que després no surti en la documentació fins el 1234. En el testament del 1226 no és dit que tingui muller ni fills, ni cap altre germà, i hi és prevista l'eventualitat que mori sense fill legítim.

[42] EDUARD JUNYENT, *Diplomatari de sant Bernat Calvó, abat de Santes Creus* (Reus 1956), 60 s, doc. 91. És sens dubte ell un Ramon Guillem d'Odena donat com a substitut en el testament de Guillem de Guardialada de 18-XI-1234 (MIRET, *Les cases de templers y hospitalers en Catalunya* (Barcelona 1910), 199).

[43] A. HUICI, *Colección diplomática de Jaime I, el Conquistador* (València 1916), 253 ss, doc. 153.

[44] RIBAS, *op. cit.*, q. 14, f. 4 r-v. Assenyalat per Mundó i facilitat per Montserrat.

[45] MIRET, *Itinerari*, 134.

Posteriorment, el 22 de març de 1240, fa una nova concessió a Montserrat.[46] I el 13 de setembre de 1241, a Sant Benet de Bages, rep sota el seu guiatge i assegurança la vila nova del castell de Subirats, per amor de Déu i a precs de l'abat i els monjos d'aquell monestir.[47]

Aquesta etapa de vida regular sembla haver-li merescut la confiança del rei, perquè dins el període 1246 - 1247 el trobem en quatre avinenteses, a Barcelona, a Lleida i a Osca, actuant com a testimoni de documents reials.[48]

Però al cap de poc temps es féu culpable d'una greu injúria contra l'Església i per això els prelats de Catalunya i d'Aragó, reunits en concili a Tarragona, l'excomuniquen el 15 de març de 1248.[49] El motiu és que ell i els seus còmplices han maltractat els homes de Santa Maria del Pla del Penedès.

Dins l'any 1253, o poc temps abans, sembla que Ramon Guillem ha comès alguna nova depredació, perquè el 18 de maig del dit any el vescomte de Bearn ha de prometre al rei que el senyor d'Òdena pagarà a uns damnificats els perjudicis que els ha inferit.[50] Un lliurament del castell d'Òdena al rei el 27 d'agost següent té l'aire d'una transferència de *postat* que cal posar sens dubte en relació amb la mala conducta del senyor del castell;[51] però el problema devia resoldre's bonament, perquè el 19 de setembre immediat el castell ha estat retornat, però Ramon Guillem ha de reconèixer que el té en comanda del rei i ha de prometre que l'hi restituirà sempre que en serà requerit.[52]

Després d'aquests cinc anys de dificultats sembla que es congracia novament amb Jaume I, baldament no tornem a trobar-lo en el seu seguici. El 30 de novembre de 1255 el rei l'absol dels danys causats a vassalls de la corona;[53] i el 13 de febrer de l'any següent, Jaume I, a Calataiub, l'autoritza a celebrar perpètuament mercat a Pontons tots els dimarts.[54]

Després d'aquesta data la documentació no ens torna a parlar de Ramon Guillem fins el 13 de novembre de 1271[55] quan el rei Jaume, des de Saragossa, confirmava al monestir de Santes Creus la venda que l'infant Pere, el bisbe de Barcelona Arnau, Gastó de Bearn i Ramon de Cardona, com a marmessors de Ramon Guillem, havien fet del castell i la vila de Pontons. Això vol dir que el repetit Ramon Guillem d'Òdena havia mort dins el

[46] RIBAS, *op. cit.*, q. 14, f. 5 v. És l'any 1239 de l'Encarnació. Assenyalat per Mundó i facilitat per Montserrat.
[47] ACA, perg. Bages 576. Assenyalat i extractat per Mundó.
[48] MIRET, *Itinerari*, 180, 182, 184 i 189.
[49] J. TEJADA Y RAMIRO, *Colección de Cánones*, VI, 47. Assenyalat per Mundó.
[50] MIRET, *op. cit.*, 229.
[51] *Ibid.*, 232.
[52] *Loc. cit.*
[53] *Ibid.*, 250. Miret l'anomena ací Guillem Ramon d'Òdena, equivocadament.
[54] *Ibid.*, 251.
[55] *Ibid.*, 455.

període 1256 - 1271. Però ¿quan, dins aquesta quinzena d'anys? I en quines circumstàncies?

El 1926, Ferran Soldevila posà en relació[56] la mort del nostre Ramon Guillem amb un passatge de la crònica de Desclot i amb una allusió feta pel trobador Bernat de Rovenhac en el seu sirventès *Bel m'es quan vei pels vergiers e pels prats.*[57] El passatge de Desclot diu com segueix:[58]

> «Atressí los cavallers de Catalunya volien mal a l'infant En Pere per ço cor ell no volia sofrir los mals que els cavallers faïen en la terra; e auceïen e eixorbaven les gents de la terra, e robaven los camins e sofrien los homeiers e els robadors. E l'infant En Pere vedava'ls-ho aitant com podia e els ne castigava dels pocs tro als majors, e quan ne podia negun pendre. Sí que per aquella raó pres En Ramon Guillem d'Òdena, qui era del gran llinyatge de Catalunya, e el féu negar en la mar.»

L'allusió del trobador és la següent:

> «Tot aiçò dic per l'Enfant d'Aragó;
> e deu aver nom d'enfant per rasó,
> car leu s'avé qu'enfans fa falhisó,
> et el falhí quan aucís son baró
> Raimon Guilhem qu'anc treguas no'l tenc pro,
> ni en sa cort jutjamens dat no'l fo;
> per qué tots cels a cui el treguas do
> devon dubtar aquel Enfant felhó.»

Comparant el text del verídic Desclot amb el de l'apassionat i partidista autor del sirventès, conclouríem que, en un moment determinat, quan l'infant Pere era procurador de Catalunya (1257 - 1272), les malifetes dels barons i especialment les de Ramon Guillem d'Òdena arribaren a tal punt que aquell, d'una manera expeditiva i sumària, a semblança de com actuà més tard (juny del 1275) amb el seu mig germà Ferran Sanxis,[59] el féu presoner i ordenà de negar-lo en el mar. De les afirmacions de Bernat de Rovenhac sembla que hauríem de creure que realment no fou jutjat en cort de l'infant, però quant a les treves, tant pel que diu Desclot com pel que ens diuen els documents,[60] més aviat creuríem que fou Ramon Guillem qui les trencà i precisament amb transgressions greus i reiterades que feren vessar el vas de l'habitual tolerància reial en aquestes matèries.

[56] FERRAN SOLDEVILA, *Una allusió del trobador Bernat de Rovenhac, RdC,* V, 497 ss.

[57] Publicat íntegre pel mateix Soldevila en el seu estudi, i abans per Raynouard, Milà i Nicolau d'Olwer.

[58] *Crònica,* III (Barcelona 1949), cap. LXVIII, 20.

[59] Recordem que Ferran Sanxis, havent-se revoltat contra el seu pare, fou fet presoner quan intentava de fugir del castell de Pomar assetjat, dins la primera quinzena de juny de 1275, i que, per ordre de l'infant Pere, fou negat al cap de poques hores en el riu Cinca.

[60] Veg. més avall n. 100.

Soldevila, en el seu estudi, hagué de fer un treball previ d'identificació del personatge esmentat per Desclot amb el nostre biografiat, perquè en aquell temps les edicions d'aquell cronista que hi havia disponibles [61] li donaven el nom de Guillem Ramon d'Òdena, per tal com procedien del manuscrit de la Bibliothèque Nationale de París, que, ensems amb molts d'altres, li equivoca el nom. [62] Uns pocs d'altres manuscrits, i precisament dels que mereixen més confiança, [63] s'ha vist després que li deien Ramon Guillem, com fa també l'anomenada versió definitiva dels *Gesta comitum.* [64] Hi ha errors, però, que semblen fins a un cert punt incoercibles, perquè Miret i Sans, en el seu *Itinerari de Jaume I el Conqueridor,* en un dels esments que hi fa del personatge que ens ocupa, l'anomena també Guillem Ramon, tot i que el document en el qual es basa el passatge dóna la forma correcta, [65] i recentment encara, en l'índex onomàstic del *Diplomatari de sant Bernat Calvó* del Dr. Eduard Junyent, apareix un cop més la forma equivocada «Guillem Ramon» al costat de l'autèntica «Ramon Guillem». [66]

Establerta la identificació, es plantejava el problema de la data, que tenia interès, tant per a concretar el moment de l'esdeveniment dins la història general d'aquest període, com per a datar el sirventès de Rovenhac i també el *Meg sirventés* de Cerverí de Girona que, com assenyalá encertadament Martí de Riquer, [67] i havia insinuat abans Nicolau d'Olwer en forma inconcreta, [68] havia d'ésser de la mateixa època. Les conclusions de Soldevila el portaven a donar a l'esdeveniment i al sirventès la data 1270 - 1271. [69]

Prèviament, Milà havia atribuït a aquest darrer la data del 1224, [70] i Bosdorff la de 1274 o 1275. [71] Quan nosaltres publicàrem la nostra edició de la crònica de Desclot (1949), en posar la nota corresponent al passatge comentat, [72] com que l'argumentació de Ferran Soldevila no ens semblava

[61] Les de Buchon i Coroleu.

[62] És el ms. esp. 328 de la dita biblioteca, que hom acostuma a designar amb la sigla *F*. En realitat, a excepció del ms. *A* i de dos més que en deriven, que semblen procedir d'un text revisat probablement pel mateix cronista, tots els mss. duen «Guillem Ramon», la qual cosa fa creure que en la redacció anterior a la revisió, que podríem considerar en certa manera com un esborrany, el nom apareixia equivocat.

[63] El ms. *A* (486 de la Bibl. de Catalunya), dissortadament incomplet i mutilat, és el millor de tots. Per això l'haguérem de prendre de base per a la nostra edició.

[64] *Gesta comitum Barcinonensium,* Ed. L. Barrau-Dihigo i J. Massó i Torrents, «Cròniques catalanes», II (Barcelona 1925), 62.

[65] *Loc. cit.*, 250.

[66] Junyent, *op. cit.*, 189.

[67] Martí de Riquer, *Treinta composiciones del trovador Cerverí de Girona, BRABLB,* XVIII (1945), 105; i *Obras completas del trovador Cerverí de Girona* (Barcelona 1947), 105 ss.

[68] Soldevila, *op. cit.*, 504 s.

[69] *Loc. cit.*

[70] Manuel Milà i Fontanals, *De los trovadores en España* («Obras completas», II; Barcelona 1889), 158 s.

[71] Günther Bosdorff, *Bernard von Rouvenac, ein provenzalischer Trobador des XIII. Jahrhunderts, RF,* XXII (1906), 761 ss.

[72] *Loc. cit.*, III, 20, n. 4.

del tot convincent i les dates de Milà i de Bosdorff resultaven absurdes, ens limitàrem a dir que l'esdeveniment havia d'ésser anterior al novembre de 1271 [73] i dins la lloctinença de l'infant Pere (i, per tant, després del 6 de setembre de 1257). Pesava molt damunt el nostre parer l'ordre de relació que els esdeveniments de la segona meitat del regnat de Jaume I, en els quals el seu fill Pere tingué una intervenció destacada, tenen en el text definitiu dels *Gesta.* [74] L'autor d'aquesta relació collocava en sèrie els fets següents: 1) el conferiment de la procuració de Catalunya a l'infant; 2) el setge i la presa del castell d'Ostoles; 3) la captura i mort de Ramon Guillem d'Òdena; 4) la campanya de Múrcia i la rendició de la ciutat; 5) la lluita contra Ferran Sanxis i la seva mort; 6) la revolta dels sarraïns valencians amb esment especial de la topada on caigué presoner Pere de Montcada; 7) la repressió d'aquella revolta per l'infant Pere; i 8) la mort de Jaume I. Aquesta llarga renglera d'esdeveniments respectava rigorosament l'ordre cronològic, des del 6 de setembre de 1257 del primer, fins al 27 de juliol de 1276 del darrer. La captura i la mort de Ramon Guillem II d'Òdena, fins ara sense data, quedaven enquadrades entre la presa del castell d'Ostoles (probablement a mitjan 1258) i el començament de la campanya de Múrcia (abril de 1265), i en aquest període, dissortadament massa llarg, ens semblava que calia situar la fi del nostre personatge.

Posteriorment al 1949, Martí de Riquer (1952) situava provisionalment i imprecisa, tant l'esdeveniment com les composicions de Cerverí i Rovenhac, vers la fi del 1259. [75] Soldevila, en la seva minuciosa història de Pere *el Gran* (1956), revisava tot el problema i insistia en la seva proposta de la data de 1270 - 1271, i sobretot trobava que el defecte principal de la datació de Riquer era la poca edat (dinou anys) que l'infant Pere hauria tingut en prendre una decisió tan greu contra Ramon Guillem. No sembla haver tingut en compte que el joc de paraules del trobador entre *Enfans* equivalent a «príncep» i *enfans* amb significació de «nen» exigeix una jove edat en la persona a costes de la qual es fa el sarcasme; i sobretot no tingué present que també l'autor dels *Gesta,* que escriu en un to seriós i solemne, parla en aquest cas d'*iste nobilis* puer *Petrus,* [76] en contrast amb la denominació habitual d'*infans Petrus,* [77] que és l'emprada quan no vol destacar la jovenesa del seu protagonista.

[73] Per cert que, per inadvertència, hi diem febrer de 1271 en comptes de novembre del dit any.
[74] *Loc. cit.*, 62 ss.
[75] *Para la cronología del trovador Cerverí,* «Estudios dedicados a Menéndez Pidal», III (Madrid 1952), 372.
[76] *Loc. cit.*, 62. SOLDEVILA, *op. cit.*, Primera part: *L'Infant,* III, 306 ss.
[77] *Ibid.*, 62 ss.

Ara, però, totes aquestes disquisicions ja són sobreres perquè per fi podem precisar la data molt aproximada de l'execució de Ramon Guillem II d'Òdena i, de retop, les de les composicions repetidament alludides de Rovenhac i de Cerverí. També és en aquest cas el monjo montserratí P. Ribas qui ens n'ha conservat el document provatori. El traduirem a continuació, de la versió castellana, segurament un xic resumida, que ell ens dóna, tot deixant, però, en el llatí original l'escatocol: [78]

«En Ramon Guillem d'Òdena, estant a la presó lligat amb cadenes i condemnat a mort i ésser submergit en la mar, atorgà el seu testament, en el qual elegí per marmessors Arnau per la gràcia de Déu bisbe de Barcelona, [79] En Gastó de Biern, [80] En Ramon de Cardona, [81] En Berenguer de Ponts i En Dalmau Sa-Cirera, [82] que diu que eren els seus més grans amics. Manà que el seu cos, en cas que el mar l'escopís, fos enterrat al monestir de Santes Creus, que fossin pagats les injúries, els deutes i les rapinyes que ell i el seu pare En Guillem d'Òdena havien fet, a coneixença de l'abat de Santes Creus i de fra Pere de Valtà, cellerer major del dit monestir. Designà hereu seu nostre senyor Jesucrist i la seva ànima, i manà que el castell de Pontons i el d'Òdena fossin lliurats a Berenguer de Ponts i a Dalmau Sa-Cirera perquè els tinguessin en nom dels altres marmessors fins que fossin venuts. També absolgué tots els seus vassalls de tota la seva terra, pels molts greuges que els havia fet, de tota quístia, host o cavalcada. Així mateix confessà i reconegué que tot el que tenien en els seus castells de Pontons i d'Òdena els monestirs de Santes Creus, de Santa Maria de Montserrat, l'Hospital de Sant Joan, el monestir de Sant Pere dels Arquells, [83] i qualsevol altre lloc religiós, era de lliure i franc alou, i que si alguna vegada anà contra aquesta llibertat, ho féu injustament, i per això que fossin reintegrats de tals danys. Així mateix cedí i definí a l'hereu de la seva difunta muller Sança tot el que tenia i posseïa dels seus béns i manava que enterament li ho restituïssin, a desgrat de les escriptures que ella li havia fet a favor seu, per haver-les atorgades amb engany i violència que ell li havia fet. També perdonà i remeté a la seva actual muller Elicsèn, filla d'Arnau de Montbui, [84] tota rancúnia o culpa que tingués, i es reconciliava amb ella i l'estimava com a muller i li concedia tot el dret d'esponsalici que li atorgà en temps de llurs noces, confessant, però, que no havia rebut més de cinc-cents auris dels mil que li havien promès com a dot. Suplicà després molt encaridament a En Ramon de Cardona que posés en execució aquest testament seu i que [no] es mogués guerra amb el pretext de la seva mort perquè se'n confessava mereixedor i encara d'una altra de molt més cruel. Pregà també a la Majestat de l'ilustre infant En Pere

[78] RIBAS, *op. cit.*, q. 15, f. 3 r-v. Assenyalat per Mundó i facilitat per Montserrat.

[79] Arnau de Gurb.

[80] Gastó de Montcada, vescomte de Bearn.

[81] Ramon Folc IV, vescomte de Cardona, designat sovint (Desclot, Cerverí) amb el sol nom de Ramon.

[82] Trobem un Dalmau Sa-Cirera testimoniat des del 1229. Veg. FORT, *Regesta*, 46, docs. 53 i 54.

[83] Aquest petit monestir, situat a uns cinc quilòmetres al sud-est de Cervera, sembla haver gaudit del favor de la família Òdena, perquè el trobem beneficiat en els testaments de Ramon I (1196), de Guillem I (1226) i ara de Ramon Guillem II (1261).

[84] Arnau de Montbui apareix el 17 de gener de 1260 rebent un guiatge del rei, segurament en el moment de sotmetre-se-li, després d'iniciada la guerra que tan tràgicament havia d'acabar per al seu gendre. Veg. FRANCESC CARRERAS I CANDI, *Rebellió de la noblesa catalana contra Jaume I en 1259*, *BRABLB*, XII, 528, doc. 32.

que per l'únic motiu de pietat es dignés disposar l'execució d'aquest testament seu. Finalment manà als seus soldats i vassalls que obeïssin en tot els seus marmessors, i que l'escriptura d'aquest testament seu fos arxivada al monestir de Santes Creus perquè sempre hi pogués ésser trobada. Actum est hoc 19 kal. februarii, anno Domini 1260. Sig+num Raimundi Guilielmi de Otina predicti, qui predicta omnia universa et singula laudo, concedo et firmo ut superius dictum est. Sig+num domini Gastonis de Biern. Sig+num domini Raimundi de Cardona. Sig+num Berengarii de Pontibus. Sig+num Dalmacii de Ciraria, manumissorum huius testamenti. Et hoc factum fuit in presencia fratris Bernardi de Calaf, fratris Ioannis Baroni, guardiani fratrum minorum Villefranche, fratris Petri de Valtano, cellerarii maioris Sanctarum Crucum, et Berengarii de Lileto, decani domini episcopi Barchinonensis in Penitensi. Sig+num mei Petri de Coscon,[85] notarii predicti domini Gastonis, in posse cuius dictus dominus Gasto firmavit hoc testamentum tanquam manumissor, sine omni damno suo, salvo iure suo et dominio in omnibus, apud Salvamterram, 8 id. novembris, anno Domini 1261, presentibus nobilibus Petri de Berga,[86] Berengarii de Cardona[87] et Bernardi de Çintillis.[88] Sig+num Fferrarii Olivarii,[89] notarii, qui hoc confirmat. Sig+num Mathei Ferrandelli, qui hoc scripsit, mandato Romei de Monteolivo, clerici Villefranche,[90] et Ferrarii Oliverii, notarius eius.»

Caldrà ara analitzar aquest notable i impressionant document. En primer lloc, queda resolt el problema de la data, tan disputat. La mort de Ramon Guillem d'Òdena tingué lloc, sens dubte, molt poc temps després d'haver atorgat el testament que precedeix i, per tant, molt poc després del 14 de gener de 1261.[91] I la composició del sirventès de Bernat de Rovenhac i del *Meg sirventés* de Cerverí ha d'ésser poc posterior a aquesta data. Ens trobem, doncs, molt lluny de les dates de Milà i de Bosdorff, una mica més tard de la de Riquer i bastant abans de la de Soldevila; i ens trobem, per contra, dins el lapse de temps del 1258 al 1265 que hom podia deduir de la seguidesa cronològica del text dels *Gesta,* i dins el més ample període del 1256 al 1271 afitat per la documentació.

En segon lloc, examinem les circumstàncies de la mort. De les paraules transcrites en traducció pel P. Ribas: «condenado a muerte, y ser sumergido en el mar», pot deduir-se que l'execució pogué precedir el llançament del cos al mar, contra el que diuen, potser d'acord amb la veu popular, tant Desclot («el féu negar en la mar»),[92] com l'autor del text definitiu dels

[85] El trobem actuant com a notari d'Elvira de Sobirats, comtessa vídua d'Urgell, el febrer de 1210. Veg. SOLDEVILA, *Els primers temps,* 32, n. 2.

[86] Testimoniat del 1226 al 1275. Veg. MIRET, *Itinerari,* 62 a 578.

[87] Documentat del 1251 al 1275. Veg. MIRET, *op. cit.,* 209 a 525.

[88] Apareix del 1218 al 1274. Veg. *ibid.,* 29 a 508.

[89] El trobem fent d'escrivà de Bertran de Castellet, clergue de Vilafranca, el 1249. Veg. *Sant Cugat,* III, 506 s, docs. 1389 i 1390.

[90] Romeu de Montoliu, clergue de Vilafranca, apareix en una funció semblant juntament amb el notari Oliver el 30-VI-1259. Veg. *Llibre Blanch,* 79, doc. 74.

[91] El 1260 del document ha d'ésser interpretat 1261 de la Nativitat per tal com és de data compresa entre el primer de gener i el 25 de març.

[92] *Loc. cit.* Ja diem en la n. 4 corresponent a aquest passatge de Desclot, que s'hi poden descobrir nombroses assonàncies en *-ó,* per obtenir una de les quals pot haver estat feta la inversió de Ramon

Gesta («cepit eum... ilico marinis submergens gurgitibus»).[93] Potser el coneixement de l'original llatí avui perdut ens resoldria aquest dubte, però sembla clar que el text del P. Ribas autoritza la nostra interpretació, que, si corresponia als fets, podria relacionar-se amb una més que possible excomunió que no permetés la sepultura en terra sagrada ni pogués ésser aixecada amb plens efectes canònics, ateses les especials circumstàncies que devien envoltar aquells esdeveniments.

D'altra banda, tant el fet d'atorgar testament com el contingut d'aquest no permeten de parlar d'una execució sumària i expeditiva com la que correspongué catorze anys més tard al dissortat Ferran Sanxis. Hi hagué empresonament d'una certa durada, ja que hom cregué necessari de subjectar-lo amb cadenes. Sembla haver-hi hagut judici, bé que potser fou secret, ràpid i voltat de precaucions especials, puix que hom parla de condemna. Hi hagué temps per a preparar-se a ben morir i per a fer testament. I n'hi hagué, encara, per a convocar, perquè fossin presents en l'atorgament d'aquest, Ramon de Cardona, Berenguer de Ponts, Dalmau Sa-Cirera, fra Bernat de Calaf, el guardià de framenors de Vilafranca fra Joan Baró, el cellerer de Santes Creus fra Pere de Valtà, el degà del bisbe de Barcelona al Penedès Berenguer de Lillet, l'escrivà Mateu Ferrandell i potser el notari Ferrer Oliver. No hi hagué, per contra, el vescomte Gastó de Bearn, el qual, segons consta en l'escatocol, signà el document, en poder del seu notari Pere de Coscó, a Sauvaterra de Bearn, en presència dels nobles Pere de Berga, Berenguer de Cardona i Bernat de Centelles, el 6 de novembre de 1261. Tot això obliga, doncs, a no prendre al peu de la lletra l'*ilico* («allà mateix, tot seguit») del text dels *Gesta* i a considerar que la informació del seu autor no fou de primera mà, cosa explicable perquè escrivia mig segle més tard d'aquests fets.[94]

Altrament seria interessant d'escatir on fou dictada la darrera voluntat del nostre Ramon Guillem. La fórmula de datació en diu el dia però no el lloc, però la presència del guardià de framenors de Vilafranca i del degà episcopal del Penedès, així com el fet que l'escrivà Ferrandell actuï per manament de Romeu de Montoliu, clergue de Vilafranca, porten a creure que la cosa s'esdevingué a Vilafranca o a les seves rodalies. Aquesta supo-

Guillem en Guillem Ramon. Sembla, doncs, que el passatge procedeix de la prosificació i l'abreujament d'un episodi d'una cançó de gesta sobre la jovenesa de Pere *el Gran*. La natura de la font podria explicar la deformació i la dramatització que hauria fet sofrir als fets realment esdevinguts; ja és sabut que en l'èpica romànica els poemes referents a la jovenesa *(enfances* o *mocedades)* dels herois són els més allunyats de la veritat històrica.

[93] *Loc. cit.*, 62.

[94] Barrau-Dihigo, *Gesta*, LV, data aquesta crònica com a posterior al 2 d'octubre de 1299, i escrita probablement entre el 1303 i el 1314.

sició, no gens gratuïta, ens permet d'insinuar que potser Ramon Guillem fou acorralat al seu castell de Pontons i pres allà després d'alguna resistència, i llavors dut a Vilafranca, vila reial i cap de vegueria. La presència del cellerer major de Santes Creus devia obeir, no solament als lligams entre aquest monestir i els Òdena des del 1173 almenys,[95] i a la necessitat de salvar els interessos de la casa en un moment compromès, sinó potser també al fet d'haver demanat Ramon Guillem des de Pontons al proper cenobi del Gaià la seva intervenció en un intent desesperat de fer menys dura la seva previsible sort.

Creiem que cal situar aquests fets entre les darreres extremituds d'una de les diverses etapes de l'endèmica guerra d'Urgell, entre el rei i els seus, per un cantó, i el comte d'Urgell, el vescomte de Cardona i llurs partidaris, per l'altre. Iniciats els preliminars de la lluita amb els primers deseiximents dels nobles respecte al rei (6 de novembre de 1259),[96] la guerra efectiva sembla començar vers la fi del desembre següent.[97] Aviat, però, hom pacta unes treves que ja són vigents el 18 de febrer, però foren denunciades precisament en aquesta data.[98] Llavors la pugna és represa i afecta un territori molt extens, de Barbastre al Llobregat i de Vilafranca a Puigcerdà,[99] fins que, vers la fi d'abril, hom concreta unes noves treves[100] que semblen ésser de llarga durada.

Fou llavors segurament que Ramon Guillem d'Òdena degué continuar la guerra pel seu compte sense respectar les treves, que, naturalment, l'obligaven com a seguidor del bàndol Urgell - Cardona. El seu camp d'acció devia ésser la Conca d'Òdena, el Penedès i el Pla de Bages, i els actes perpetrats sota la seva direcció devien ésser tan greus i tan insistents que

[95] En un document de Santes Creus del 13 d'agost d'aquest any apareix com a testimoni un Bernat d'Òdena. Veg. *Llibre Blanch*, 170, doc. 167; i el nostre *Esbós*.

[96] CARRERAS I CANDI, *op. cit.*, 517 s, doc. 4, pel qual el vescomte de Cardona es desix del rei en aquesta data.

[97] El 17 de gener de 1260 el rei dóna guiatge a Arnau de Montbui, com hem vist abans, i el mateix dia en dóna també a un altre parent dels Òdena, Bernat de Pontons, i als seus homes amb motiu de la guerra. Veg. *ibid.*, 527 s, doc. 32.

[98] *Ibid.*, 530, doc. 41, pel qual el rei comunica als homes de Sarral, Cabra i Forés que té treves amb el comte d'Urgell, Ramon de Cardona, Guillem de Cervelló i llurs homes i valedors; per contra, el primer de febrer parlava de la guerra que tenia amb el comte d'Urgell, Ramon de Cardona i altres rics-homes de Catalunya, *ibid.*, 528 s, docs. 36 a 39. Quant a la denúncia de les treves, fou feta per al primer dia de quaresma de 1260, que s'escaigué precisament el mateix 18 de febrer, *ibid.*, 531, doc. 47.

[99] *Ibid.*, 534 s, doc. 53, on és feta referència a danys produïts a Barbastre, Tamarit, Almenar, tota la Llitera, Lleida, Jaca (?), Montblanc, Sarral, Vilafranca, Piera, Igualada, Barcelona, Manresa, Berga, Prats, Santpedor, Puigcerdà, Vilafranca de Conflent, Perpinyà, Cotlliure, Girona, Cervera, Tàrrega, Vilagrassa, Tremp, Montanyana, Estopanyà i llurs rodalies.

[100] *Ibid.*, 531 s, doc. 45, que indica que la guerra continua el 24-III-1260; 536, doc. 57, parla de noves treves amb el vescomte de Cardona el 29-IV-1260; el 5-V següent hom parla de la guerra en passat *(dum guerra erat*, 537, doc. 58); i el 10-V és signada la pau entre el rei i Àlvar de Cabrera, 511. Del temps de les primeres treves hi ha queixes del rei contra Guillem d'Òdena, cosí germà del nostre Ramon Guillem, i del de les segones contra Ponç Guillem de Torroella, per trencament d'aquelles, 534, doc. 51, del 10-IV, i 536, doc. 57, del 29-IV.

no donaren lloc a una simple amonestació i demanda d'indemnitzacions, sinó que obligaren a una acció militar contra ell, culminada en el seu empresonament, probablement al castell de Pontons. Dut a Vilafranca, hi devia ésser jutjat, a la cort del veguer, potser secretament, i condemnat. S'esdevingué llavors tot el que ens diu o ens deixa conjecturar el seu testament del 14 de gener de 1261. Poques hores després devia ésser executat, sigui abans de llançar-lo al mar, sigui precisament per mitjà d'aquest llançament, que devia tenir lloc, sens dubte, en els paratges de la costa més propers a Vilafranca, probablement entre Sitges i Cubelles.

Quant als càrrecs que pesaven damunt d'ell, és evident que devien ésser molt greus. Ell mateix ens confessa que mereix no solament la mort que hom li prepara, sinó una de molt més cruel. I confessa també d'haver perpetrat injúries i rapinyes que han d'ésser reparades; que havia inferit molts greuges als seus mateixos homes; que havia actuat alguna vegada injustament contra la lliure possessió del que els monestirs de Santes Creus, Montserrat i Sant Pere dels Arquells, l'orde de l'Hospital i altres comunitats religioses tenien dins els termes dels seus castells de Pontons i d'Òdena; que havia obrat amb engany i violència sobre la seva primera muller Sança en perjudici de l'hereu d'aquesta; i, en fi, que estava barallat amb la seva segona muller Elicsèn de Montbui.

La seva testamentaria devia resultar molt laboriosa. Potser els seus parents, i entre ells els seus nebots Guillem i Ramon, participants també en la guerra d'Urgell,[101] impugnaren les darreres voluntats del condemnat, i això explicaria que hom trigués alguns anys a vendre els béns del difunt com ell havia disposat, i entre ells el castell de Pontons que devia ésser-ho poc temps abans de la data en què Jaume I en confirmava el traspàs a Santes Creus, o sigui el 13 de novembre de 1271. És segur que Guillem d'Òdena intentava alguna reivindicació sobre el castell d'Òdena per l'octubre de 1278.[102] Sabem d'aquella confirmació només pel que en diu Miret i Sans, el qual no cita el document o registre d'on treu la informació, però els noms dels marmessors que esmenta són els tres primers que figuren en el testament; hi posa també, i en primer terme, l'infant Pere, com si també fos marmessor, i ja hem vist que no ho fou, però és evident que pogué actuar com a tal en virtut del prec que li havia formulat el testador de cooperar a l'execució de la seva darrera voluntat.

És, com hem vist, l'única allusió que Ramon Guillem fa a l'infant Pere, que Desclot, els *Gesta* i Bernat de Rovenhac ens presenten com el seu victi-

[101] Veg. nota anterior, MIRET, *Itinerari*, 333, i el nostre *Esbós*.
[102] ACA, reg. 41, f. 8 v.

mari; i és una allusió feta en un to respectuós i àdhuc confiat, sense ombra de ressentiment ni d'amargor. Què hauríem de pensar de tot això? Acabem aquest estudi amb una informació relacionada amb aquest aspecte, que serà un element de judici més per a formar-nos-en una opinió: ni el rei Jaume ni el seu fill Pere no foren a Catalunya en tot el mes de gener de 1261; ambdós eren a València, coincidiren a Xàtiva i trigaren a tornar a Catalunya algunes setmanes encara.[103]

APÈNDIXS

1

Testament de Guillem I d'Òdena

In nomine sancte Trinitatis ego Guilelmus de Odena, volens pergere in Yspaniam contra paganos, timens ne me mori contingat antequam aliud testamentum faciam, pleno sensu et memoria, ordino res meas mobiles et immobiles et constituo manumissores meos videlicet dominam Guilelmam de Castroveteri et Guilelmum de Cardona, quibus mando ut ipsi distribuant omnes res meas mobiles et immobiles, cum consilio tamen venerabilis abbatis Sanctarum Crucum et fratris Alberti de Pontonis, sicut inferius invenerint ordinatum.

In primis dimitto corpus meum ad sepeliendum, ubicumque mors mihi contingat, in monasterio Sanctarum Crucum cum omni apparatu corporis mei videlicet armorum et animalium.

Item dimitto eidem monasterio et conventui eiusdem loci presenti atque futuro, pro salute anime mee et parentum meorum et omnium fidelium defunctorum, donatione perpetua, illam meam pariliatam de Ulmeto que est subtus mansum Berengarii de Carduz et in termino castri de Pontonis, cum suis terminis et affrontationibus et decimo et omnibus iuribus quacumque ratione mihi vel meis successoribus iuste vel iniuste ibidem provenientibus vel provenire debentibus, per proprium et franchum allodium, ad habendum et possidendum in perpetuum et quicquid ibi vel inde voluerint faciendum.

Item laudo et concedo eidem monasterio illam venditionem alterius pariliate que est supra villam de Pontonis esse firmam et stabilem sicut in strumento eorum continetur.

Item mando et rogo quod, de prioribus meis debitis que solvantur, reddantur eidem monasterio duo millia solidos quos confiteor me ab eis habuisse pro precio supradicte pariliate, et redditis eidem monasterio supradictis duo milia solidis.

Dimitto ambas pariliatas supradicto monasterio cum suis terminis et affrontationibus et decimis et universis sibi adiacenciis per proprium et franchum allodium sicut superius

[103] MIRET, *op. cit.*, 309 ss, i SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 433 ss. Segons l'apèndix I, 6, publicat en aquesta darrera obra, l'infant Pere estigué a València el mes de gener, dins aquest mateix mes anà a Xàtiva a veure el seu pare i hi romangué alguns dies, i el primer de febrer tornà a València i s'hi estigué set jornades, després de les quals anà a Gandia, on residí alguns dies; el dia primer de maig ja el trobem a Cotlliure. El rei era a Xàtiva encara el 28 de gener, però l'11 de febrer ja n'havia sortit i era a Cocentaina; la coincidència amb l'infant a Xàtiva devia esdevenir-se, doncs, vers la fi de gener. Després no trobem el rei Jaume a Catalunya fins el 20 d'abril, que és a Tortosa.

dictum est. Tali videlicet modo et tali intencione quod de exitibus earundem pariliatarum in eodem monasterio vivant semper duo monachi pro salute et remedio anime mee et omnium parentum meorum; quod autem residuum fuerit, remaneat in eodem monasterio ad faciendum inde quicquid fratres eiusdem facere voluerint.

Preterea mando et rogo quod omnes venditiones et donationes quas pater meus et ego fecimus dicto monasterio habeant firmitatem et robur obtineant perpetuum.

Item dimito ecclesie de Pontonis quinquaginta solidos et dimito ecclesie de Odena quinquaginta solidos.

Item solvo et concedo Sancte Marie de Monte-serrato, per me et omnes heredes meos, illos mansos quos habent infra terminum castri de Odena et specialiter mansum de Barrufets. Tali videlicet modo quod nunquam ego vel mei faciamus ibi aliqua[m] [1] vim nec violenciam aut toltam vel questam, per suum proprium et franchum allodium, sicut in ipsorum instrumentos continetur.

Item dimitto Sancte Marie Populeti et conventui eiusdem loci centum solidos. Dimito etiam Sancte Marie Vallisbone [2] quinquaginta solidos, et Sancte Marie de Bovera [3] viginti solidos. Dimitto etiam Sancte Marie dez Pedregal [4] viginti solidos, et Sancto Ylario [5] viginti solidos. Dimitto etiam Sancte Marie de Franchesis [6] viginti solidos.

Item dimito Sancto Petro dez Arquels quinquaginta solidos. Preterea mando et rogo quod omnes venditiones et donaciones quas pater meus et ego fecimus eidem loco habeant firmitatem et robur obtineant perpetuum.

Item dimitto Eligsendi uxori mee [7] medietatem castri de Odena per suum sponsalitium et rogo eam sicut heredam quod ipsa solvat aliam medietatem predicti castri ad mea debita persolvenda usque ad viginti annos et, peractis viginti annis, habeat totum dictum castrum per suum sponsalitium, sicut contietur in suo instrumento.

Item dimitto castrum de Pontonis et medietatem castri de Odena et omnia iura que habeo vel habere debeo in castro de Pasenant [8] et in castro de Montefalchone [9] vel in aliis omnibus quibuscumque locis, pro meis debitis persolvendis et pro meis iniuriis delendis, usque ad viginti annos, exceptis hiis que dimisi predictis monasteriis.

Item mando et rogo quod de exitibus quibus exierint de medietate castri de Odena primitus persolvatur debitum quod debeo Guilelmo de Rocha [10] civi Minorise.

Item recognosco et concedo Berengario Gauzerandi [11] quod debeo ei ducentos solidos bone monete, quos mando et rogo quod solvantur ei. Item debeo Petro Gauzerandi [12] nonaginta solidos bone monete, quos mando et rogo ut solvantur ei ex eisdem exitibus castri

1 El signe d'abreviatura indica *aliqua*, però la concordança sembla exigir *aliquam*.

2 Santa Maria de Vallbona o Vallbona de les Monges, a l'Urgell.

3 Santa Maria de la Bovera, a Guimerà (Urgell).

4 Santa Maria del Pedregal, a Talladell (Urgell).

5 Sant Hilari, a Lleida.

6 Santa Maria de les Franqueses, a Balaguer (Noguera). Tots aquests cinc monestirs són femenins i de l'orde del Cistell.

7 Ignorem el llinatge d'aquesta Elicsèn, però, vist que Guillem té un nebot, aHudit més avall en aquest testament, de nom Guerau de Granyena (testimoniat a l'*Itinerari* de MIRET entre el 1226, quan encara és un nen, i el 1249, sovint al costat del seu cosí Ramon Guillem II d'Òdena), suggerim la possibilitat que Elicsèn fos del llinatge de Granyena, originari de Granyena de Segarra.

8 Passanant, a la Conca de Barberà, quasi als límits amb l'Urgell i la Segarra.

9 Probablement Montfalcó Murallat, terme municipal de les Oluges, a la Segarra.

10 Potser és el mateix Guillem de Roca o Sa-Roca, escrivà i després notari de Jaume I, testimoniat del 1243 al 1276 a l'*Itinerari* de MIRET. Des del 1275 apareix com a ciutadà de Barcelona, però podia haver-ho estat de Manresa cinquanta anys abans; el vèiem actuar sovint com a prestamista. Pot tractar-se, però, d'un parent d'aquest de la generació anterior.

11 Berenguer Galceran apareix en documents de Santes Creus de 1177, 1185 i 1187. Veg. *Llibre Blanch*, 198, doc. 199, 275 s, doc. 278, i 292, doc. 295. Com que en els dos primers surt també Galceran de Pinós, creuríem que es tracta d'un parent d'aquest, fill potser.

12 Pere Galceran seria potser fill de Berenguer. El 1272 trobem una Estefania, vídua de Pere Galceran, que ven la part que tenia en la cort de Manresa. Veg. MIRET, *op. cit.*, 467.

de Odena. Et est notandum quod ipsi tenent multas cartas de multis debitis que persoluta sunt eis, quas reddant meis propinquis.

Mando etiam et firmiter precipio manumissoruribus meis videlicet domine Guilelme de Castroveteri et Guilelmo de Cardona nepoti meo, quod nullus heredum meorum infra viginti annos accipiat vel habeat aliquid in tot honore meo, donec omnia debita mea, vel ea que pro anima mea dimisi, sive etiam ea que ab aliquo iniuste habui unde anima mea possit ante Deum condempnari, que eis nota fuerint, plenarie persolvantur, exceptis hiis que pro anima mea monasteriis vel aliis ecclesiis, que omnia me defuncto accipiant. Tamen totum hoc fiat cum consilio dompni abbatis de Sanctis Crucibus et fratris Alberti de Pontonis vel cuiuslibet discreti monachi eiusdem monasterii quem dictus abbas ad hoc constituere voluerit.

Mando etiam et districte precipio Guilelmo de Fox[13] et probis hominibus castri de Pontonis quod nulli heredum meorum, infra hos viginti annos, attendant de predicto castro, nisi predictis manumissoribus meis, et secundum voluntatem eorum omnia faciant, et peractis viginti annis.

Dimitto omnem honorem meum et omnia mea iura, tam feuda quam allodia, ubicumque habeo vel habere debeo, Raimundo Guilelmo, filio meo, cui mando et quem rogo ut ipse contra hoc testamentum nequaquam venire presumat, exceptis hiis que pro anima mea dimisi predictis monasteriis. Et si Raimundus Guilelmus obierit sine infante legitime prolis, predictus honor revertatur Raimundo de Odena, fratri meo, tali videlicet condicione, ut habeat dictum honorem omnibus diebus vite sue et post obitum eius reverteretur Geraldo de Granana, nepoti meo; et si ipse Geraldus de Granana obierit sine infante legitime prolis, revertatur predictus honor, equali portione, infantibus fratris mei Raimundi de Odena.[14]

Item deprecor Guilelmum de Guardia,[15] avunculum meum, quod pauset se cum illis qui tenent locum Petri de Sala, civis Ylardensis,[16] videlicet de illo debito quod ei debebam, quia ipse scit quia pro ipso manulevavi illud avere, et est manifestum quod ipsi tenuerem in pignore castrum de Pontonis.

Actum est hoc .XVI. kalendas septembris, anno Domini .M°.CC°.XX°. sexto. Sig+num Guilelmi de Odena, qui hoc laudo et firmo. Sig+num Guilelme de Castroveteri. Sig+num Guilelmi de Cardona, qui hoc laudamus et firmamus. Sig+num Guilelmi de Aquilone.[17] Sig+num Guilelmi de Fox. Sig+num Berengarii de Montepavone.[18] Sig+num Bernardi de Benages.[19] Sig+num Poncii de Fox,[20] testium qui hoc laudamus et firmamus.

[13] Cal posar el cognom de Foix en relació amb Santa Maria de Foix i amb Torrelles de Foix, a poca distància a l'est i al sud-est de Pontons. Guillem de Foix apareix en dos documents de donació a Santes Creus, un del 1227 i l'altre del 1231. Veg. FORT, *Regesta*, 39, doc. 15, i 59, doc. 99.

[14] Els fills de Ramon II d'Òdena són Guillem II (...1229-1278...) i Ramon III (...1239-1263...). Aquests eren, doncs, dret-havents en relació amb l'honor d'Òdena, i per això no és gens infonamentada la suposició que hem formulat d'haver-se pogut oposar a l'execució del testament de Ramon Guillem II.

[15] Guillem Sa-Guàrdia, testimoniat del 1217 al 1236 per MIRET, *op. cit.*, 22 a 122.

[16] Pere de Sala o Sa-Sala deu ésser el mateix Pere Sa-Sala de Tàrrega que fa testament el 22-X-1232. És molt probablement germà del Guillem Sa-Sala, jurista, que, segons el *Llibre dels feits*, caps. 34 ss., intervé a favor d'Aurembiaix d'Urgell i contra Guerau de Cabrera en el plet que sostenen el 1228. Un Guillem Sa-Sala signa en primer terme entre els testimonis del dit testament. Per aquest es veu que Pere Sa-Sala havia actuat com a prestamista. Veg. FORT, *op. cit.*, 66, doc. 135. El 1171 Ramon de Montcada redimeix de Pere de la Sala i de Pere de N'Orset unes propietats que hom els havia donat en penyora. Veg. *Llibre Blanch*, 153, doc. 153.

[17] Guillem d'Aguiló serà un dels herois de la batalla del Puig de Santa Maria (agost del 1237). Testimoniat del 1220 o 1225 al 1272 per MIRET, *op. cit.*, 35, n. 2 o 55 a 459.

[18] Berenguer de Montpaó és testimoniat per MIRET, *op. cit.*, 122 a 220, del 1236 al 1252; i per FORT, *op. cit.*, 39, doc. 16, a 66, doc. 139, del 1217 al 1233.

[19] Els documents ens mostren, no pas un Bernat, sinó un Berenguer de Benages, el 1226 i el 1227. Veg. FORT, *op. cit.*, 35, doc. 3, i 40, doc. 22. La confusió entre Bernat i Berenguer, a través de les respectives abreviatures, és freqüent entre els copistes.

[20] Un Ponç de Foix es compromet a acompanyar Jaume I a la croada el 10-V-1269, segons MIRET, *op. cit.*, 424.

Sig+num fratris Petri Arnaldi, subprioris,[21] qui hoc testamentum fideliter scripsit die et anno quo supra.

(AHNM, perg. de SC, núm. 495)
FORT, *Regesta*, 34s, doc. 2.

2

Sentència sobre la sepultura de Guillem d'Òdena

1232. Por este tiempo se movió una grande disputa entre el abad y monasterio de Santas Cruzes, y el prior y monasterio de Montserrate[22] sobre dar sepultura a Guillén de Odena. Pareze que las partes reacudieron[23] al papa, quien delegó por juezes de esta causa a Arnaldo, arcediano de Tarragona, a Raymundo, sacristán de la misma, y al prior de Poblet,[24] ante quienes alegó el monasterio de Santas Cruces que el citado don Guillem de Òdena en su último testamento havía elegido su sepultura en el[25] mismo monasterio y que por lo tanto debía entregársele su cuerpo, enterrado que ya estaba en Montserrate. A lo que respondió éste que el cuerpo de dicho Guillelmo de Òdena no debía dársele sepultura ecclesiástica por quanto havía muerto excomulgado por varias causas. A que replicó el monasterio de Santas Cruzes que havía sido absuelto en el artículo de su muerte.

Vistas por los citados juezes las razones[26] alegadas por una y otra parte, y el testamento del dicho Guillem, y las letras de excomunión del obispo de Vich, y ser fama pública de haver muerto excomulgado por haver puestos manos violentas en clérigos y haver hecho algunas rapinas, sin embargo la absolución que se dize haverle dado en Cerdeña un legado del papa, declararon que el cuerpo de dicho Guillem, no constando entonces de la absolución, no debía entregarse al abad y monasterio de Poblet,[27] ni que tampoco el prior y monasterio de Montserrat tenían derecho alguno sobre él por lo mismo de haver muerto excomulgado.

Actum est hoc .III. nonas septembris, anno Domini 1232. Ego Raimundus Tarraconensis subcribo. Ego Arnaldus Tarraconensis archidiaconus.

Ego Guilelmus Artal hoc scripsi mandato iudicum predictorum die et anno prefixis.

(Cax. 11, leg. 43, fol. 41, original)
RIBAS, *Anales de Montserrat*, q. 14, f. 2v.

[21] El sots-prior Pere Arnau surt sovint, i molts cops com a escrivà, en documents de Santes Creus del 1227 al 1230. Veg. FORT, *op. cit.*, 35, doc. 6, a 55, doc. 82. Apareix com a simple monjo escrivà molt poc abans de la data del testament de Guillem d'Òdena, concretament el 25 de juny de 1226. Veg. *Llibre Blanch*, 387, doc. 386.

[22] Aquest prior de Montserrat es deia Berenguer.

[23] El ms. deia *acudieron*, però la mateixa mà afegí la síllaba *re* damunt la ratlla, sense ratllar ni expuntuar res: probablement volia posar *recurrieron*.

[24] Aquest prior de Poblet sembla ésser el mateix que intervé, també com a jutge papal, en un litigi entre Santes Creus i els marmessors de Guillem de Montcada. Hi és anomenat «A.», sens dubte «Arnau». Veg. FORT, *op. cit.*, 68 s, doc. 154.

[25] Al ms., damunt la ratlla, en la part corresponent als mots *en el*, hi ha escrit de la mateixa mà el mot *su* que no es comprèn exactament què vol significar, perquè *el* no és ratllat ni expuntuat.

[26] El començament del mot *rasones* és escrit damunt la síllaba *al*, sens dubte perquè l'escriba anava a posar *alegaciones* i es rectificà per evitar una redundància.

[27] Error de l'escriba que ha posat *Poblet* per *Santes Creus* inadvertidament.

3

Testament de Ramon Guillem II d'Òdena

1260. Don Raimundo Guillem de Òdena, estando en la cárcel atado con cadenas, y condenado a muerte y ser sumergido en el mar, otorgó su testamento en que eligió por sus albaceas a don Arnaldo por la gracia de Dios obispo de Barcelona, a don Gastón de Biern (Bearne), a don Raimundo de Cardona, a Berenguer de Pons y a Dalmacio de Ciraria, que dize eran sus mayores amigos.

Mandó que su cuerpo, en caso lo escupiese el mar, fuese enterrado en el monasterio de Santas Cruzes. Que fuessen pagadas las injurias, deudas [28] y rapinas que él y su padre, Guillem de Òdena, havían hecho, a conocimiento del abad de Santas Cruzes y de fray Pedro de Valtano, celerario mayor de dicho monasterio. Nombró por su heredero a nuestro señor Jesucristo y a su alma, y mandó que el castillo de Pons [29] y el de Òdena se entregasen y librasen a Berenguer de Pons y a Dalmau de Ciraria que los tengan en nombre de los demás albaceas hasta que fuessen vendidos. También absolvió a sus vasallos de toda su tierra, [30] por los muchos agravios que les havía hecho, de toda quistia, exército o cavalcata. Asimismo confessó y reconoció que todo lo que tenían en sus castillos de Pons [31] y de Òdena los monasterios de Santas Cruzes, de Santa María de Monserrat, el Hospital de San Juan, el monasterio de San Pedro dels Arquells y qualquier otro lugar religioso, eran de libre y franco alodio, y que si alguna vez fue contra esta libertad lo hizo injustamente, y así, que fuesen reintegrados de tales daños.

Asimismo cedió y difinió al heredero de su difunta muger Sanccia todo lo que tenia y posehía de sus bienes, mandando que enteramente se lo restituiesen, sin embargo de las escrituras que ella le havía hecho a su favor, por haverlas hecho con engaño y violencia que él le hizo.

También perdonó y remitió a su actual muger Elicsendis, hija de Arnaldo de Montbuy, todo rencor o culpa que tuviese, reconciliándose con ella y queriéndola por muger, concediéndole todo el derecho de sponsalicio que le hizo al tiempo de sus bodas, confessando no obstante que no havía recibido más de 500 áureos de los 1.000 que [32] le havían prometido de dote.

Suplicó después muy encarecidamente a don Raimundo de Cardona que pusiese en egecución éste su testamento y que [no] [33] se moviese guerra con el pretexto de su muerte, porque se confessó ser reo de ella, y aun de mucho más cruel.

Suplicó también a la Magestad del illustre infante Pedro que, por el solo motivo de piedad, se dignase mandar la egecución de éste su testamento.

Últimamente mandó a sus soldados y vassallos que en todo obedeciesen a sus albaceas; y que la escritura de éste su testamento se archivase en el monasterio de Santas Cruzes, para siempre se encontrase.

Actum est hoc 19 kalendas februarii, anno Domini 1260. Sig+num Raimundi Guilielmi de Otina predicti, qui predicta omnia universa et singula laudo, concedo et firmo ut superius dictum est. Sig+num domini Gastonis de Biern. Sig+num domini Raimundi de Cardona. Sig+num Berengarii de Pontibus. Sig+num Dalmacii de Ciraria, manumissorum huius testamenti.

[28] *Deudas* escrit damunt la ratlla, on posa *y rapinas*.
[29] El P. Ribas traduí *Pontonis* per «Pons», en comptes de «Pontons», com hauria calgut.
[30] *De toda su tierra* escrit damunt la ratlla per la mateixa mà, on hom havia escrit *de Pons y de Odena;* aquests mots, llevat del primer, han estat ratllats i, per tant, anuHats.
[31] Veg. n. 29.
[32] *Que* escrit damunt un altre mot que així ha estat anuHat.
[33] L'escriba ha oblidat el mot *no* en passar del *r* al *v* del foli.

Et hoc factum fuit in presencia fratris Bernardi de Calaf, fratris Ioannis Baroni, guardiani fratrum minorum Villefranche, fratris Petri de Valtano, cellerarii maioris Sanctarum Crucum, et Berengarii de Lileto, decani domini episcopi Barchinone in Penitensi.

Sig+num mei Petri de Coscon, notarii predicti domini Gastonis, in posse cuius dictus dominus Gasto firmavit hoc testamentum tanquam manumissor, sine omni damno suo, salvo iure suo et dominio in omnibus, apud Salvamterram, 8 idus novembris, anno Domini 1261, presentibus nobilibus Petri de Berga, Berengarii de Cardona et Bernardi de Çintillis.

Sig+num Fferrarii Olivarii, notarii, qui hoc confirmat. Sig+num Mathei Ferrandelli, qui hoc scripsit mandato Romei de Monteolivo, clerici Villefranche, et Ferrarii Oliverii, notarii eius.

(Copia auténtica. Cax. 11, leg. 43, fol. 49)
Ibid., q. 15, f. 3r i v.

NOTA ADDICIONAL. — Compost i compaginat ja aquest estudi, hem pogut localitzar entre els pergamins procedents de Santes Creus que es troben a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid el text original del testament de Ramon Guillem II d'Òdena. Això ha estat possible gràcies a la gentilesa del nostre estimat amic senyor Eufemià Fort i Cogul, que ha volgut posar a la nostra disposició els microfilms dels dits documents.

Comparant el text original llatí amb la versió castellana del P. Ribas no hem observat res que ens obligui a modificar les nostres conclusions. Convé dir, però, que, tal com prevèiem en el nostre estudi, el coneixement de l'original llatí ens permet d'aclarir que la immersió del cos de Ramon Guillem no s'ha de produir després de l'execució, sinó que aquesta és per immersió.

Com que la versió del P. Ribas resulta molt resumida en relació amb l'original i aquest ofereix detalls de gran interès, ens proposem de publicar-lo aviat amb els corresponents comentaris.